
A portugál diktátor

Antonio de Oliveira Salazar (1889–1970) a huszadik századi Európa, az ibériai „nagy testvér”, Franco mellett leghosszabb ideig, 1932–1933-tól 1968-ig hatalmon lévő szélsőjobboldali diktátora volt, ennek ellenére – és dacára annak, hogy még életében, 1941-ben könyve (beszédgyűjteménye) jelent meg magyarul (*Békés forradalom* címmel), magának Teleki Pálnak lelkesen ajánló előszavával – Magyarországon szinte nincs is szakirodalom róla, talán országa, Portugália mindenféle értelemben vett periférikus helyzete miatt. Jellemző, hogy a nyelvünkön 2010-ben napvilágot látott *Portugália rövid története* is elnagyolva és elfogult hiányosságokkal tárgyalja rendszerét, meglehet, azért is, mert szerzője, *José Hernano Saraiva* is – mint az Utószóból megtudjuk – „annak idején elkötelezte magát a Salazar-diktatúra mellett oktatáspolitikusként, parlamenti képviselőként és a portugál Új Állam (*Estado Novo*) vezetésében fokozatosan bővülő hatáskörökkel rendelkező konzultatív testület, a Korporatív Kamara tagjaként”. Mostanság ideológus „kommentálók” rokonlélekként próbálják felfedezni és szerecsenmosdatni Salazart. Nálunk akár hiánypótló is lehetne *Marco Ferrari* könyve, az *Antonio Salazar, a kétszer meghalt diktátor hihetetlen története (L'incredibile storia di Antonio Salazar, il dittatore che morì due volte)*.

Ferrari „a világ legósdibb diktatúráját” (21. o.) Mussolini, Hitler és Franco fasizmusával egybevetve is jellemzi. A Duceval és a Führerrel ellentétben a „doktornak” nevezett, egyetemi tanárságára büszke „örök diktátor” (96. o.) hazáját távol tartotta a második világháborútól, hasonlatosan a Caudillóhoz, akivel egyetemben jócskán túl is élte azt. Mindhárom „kollégájához” képest feltűnően visszahúzó volt, keveset közszerepelt, nem színészkedett, nem szónokolt

tömegek előtt, „a terror árnya volt: nem tűnt fel, nem beszélt, sosem volt látható”, továbbá „soha nem utazott”, teljesen magányosan élt, „embergyűlölő volt”, egy „árnyék, élő, de jelen nem lévő, távoli és hideg ember” (64., 107., 137., 140., 163. o.), akár egy fantom vagy a középkor, alattvalóik számára elérhetetlen, mitikus messzeségekben ködlő királyai. Noha „korporativista eszméinek közvetlen modellje az olasz fasizmus volt”, valójában az „középkori rendszer volt” (54., 58. o.), amiképpen Salazar a középkort tekintette eszményének és azt a kora-újkort, amelyben Portugália kivételesen világhatalmat, világbirodalmat tudhatott magáénak. „Korporativizmus és kolonializmus” (59. o.): ezek számítottak uralma bel- és külpolitikai tartópilléreinek. S az utóbbi, „az utolsó nyugati tengeri birodalom” (176. o.) megroppanása vezetett despotizmusa válságához és később bukásához. Az angolai, guineai, mozambiki „gyarmati háborúk”, a minden joguktól megfosztott gyarmatosított népek felkelései, Goa indiai elfoglalása, „a portugál India eleste 451 év után” az „1961-es szörnyű esztendőben” megásták a „salazarizmus” (70. o.) sírját (88–97., 100–103. o.).

A „salazarizmus” a költő Pessoa által „zsarnokocskának” minősített (44. o.), részben életidegen fantaszta, részben kicsinyesen realista Salazar „egyszemélyes” találmánya, ideológiai és politikai konstrukciója, a „nacionalista és szuverenista” (55. o.) Estado Novo volt, az „Isten, haza, család” jelszavával (48. 57. o.), mely egyfelől elutasította a náci újpogányságot és felhasználta a katolikus miszticizmust, kivált a fatimai Mária-kultuszt (61., 157–158. o.), másfelől viszont nem jellemezte a francoista „klerikálfasizmus”, sőt, Salazarnak feszültségei támadtak a számára túl progresszív és szabadelvű XXIII. János és VI. Pál pápákkal, olyannyira, hogy „cenzúrázta” a *Pacem in terris* és a *Populorum progressio* enciklikákat (105., 159. o.).

Mindeközben tombolt a „despota” (180. o.) erőszakuralma, jóllehet messze nem olyan tömeggyilkos méretekben, mint Francoé a spanyol polgárháború, Hitleré a második világháború, avagy Mussolinié a Salói Köztársaság alatt: a betiltott pártok vezetőit, a veszélyesnek vélt ellenzéki politikusokat száműzette, börtönbe vetette, koncentrációs táborba záratta, megkínóztatta, a politikai gyilkosságtól sem riadt vissza (97–100., 107–133. o.).

Zsarnoksága – a Hitlerétől és a Mussoliniétól eltérően – szánalmas, tragikomikus módon ért véget. 1968-ban (az európai diákmozgalmak s a prágai tavasz évében) egy pedikúr során elesett és fejét úgy beverte, hogy rövidesen kómába esett, majd demenssé vált. Ezt követően két esztendőn át emberei eljátszották vele „a legelképesztőbb színjátékot, amelyet intézményes politikai hatalom valaha is véghezvitt” (164. o.): „elhitették vele, hogy még ő uralja Portugália földjét” (36. o.), noha már rég leváltották, felváltották, lecserélték (Marcelo Caetanóra). A *Good bye, Lenin* című német filmre emlékeztető trükkökkel: egyszemélyes, csakis számára készített televíziós és rádiós híradókkal, napilapokkal, álhírekkel és hasonlókcal (163–176. o.). Jellemző volt Salazarra és rezsimjére, hogy sem neki, sem alattvalóinak nem tűnt fel hiánya, „élőhalott volta” (163. o.), a kötetcímben említett „kétszeres halála”. A valódi, a végleges, 1970-es elhunytá után négy évvel, 1974-ben a szegfűs forradalom elsöpörte az önmagát létrehozójánál és vezérénel is sokkal inkább túlélte, „új középkorba” merevedett „Új Állam” korhadat épületét (176–180.).

Marco Ferrari: *L'incredibile storia di Antonio Salazar, il dittatore che morì due volte* (Antonio Salazar, a kétszer meghalt diktátor hihetetlen története), Laterza, Bari–Roma, 2020, 196 o.

Madarász Imre